

NÚM. D'ORDRE: 1.17.3.

NOM DEL JACIMENT: Vil· la Ceratònia.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 00'' E / 41° 07' 10'' N.

ALÇADA: 7 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Alt Imperi (ss. I i II d.C.).

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es situa dins el Polígon Industrial del Francolí, al marge dret del riu, al costat de la carretera nacional CN-340.

MATERIALS (1): Actualment, el jaciment es troba molt arrasat i no queda cap estructura arquitectònica a l'indret. Malgrat tot, les notícies transmeses per **E. Ballart i Mario** indiquen que es van documentar vestigis de murs, de paviments i de dòlies. Segons els arqueòlegs, és possible que encara restin estructures arquitectòniques sota el nivell actual del sòl. **Ballart** va trobar també al jaciment una inscripció que va ser dipositada al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.

VALORACIÓ (1): A partir de les notícies transmeses per **E. Ballart i Mario**, el jaciment s'ha interpretat com un assentament rural romà de tipus "vil· la" (una afirmació que cal considerar amb molta precaució) datable entre els ss. I-II d.C.

HISTORIAL (2): Fou descobert de manera fortuïta a principis dels anys 70, durant les obres de construcció d'un transformador, i va ser prospectat per **E. Ballart i Mario**, abans que les obres acabessin destruint les restes arqueològiques exhumades. L'any 1977, **P.M. Bergés Soriano** i el mateix **Ballart** van excavar el jaciment.

BIBLIOGRAFIA (2): BALLART I MARIO, E., "Máquinas contra la arqueología. Destrucción de restos históricos junto a Ceratonia", *La Voz de la Costa Dorada*, 50 (18 de juliol de 1974), p. 19.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.4.

NOM DEL JACIMENT: Pedreres d'El Llorito.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 16' 22'' E / 41° 08' 06'' N - 1° 16' 18'' E / 41° 08' 31'' N.

ALÇADA: 70-80 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma - Medieval.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: El nucli principal de l'explotació, composta per diferents punts d'extracció, es situa a la partida de La Budallera, al NE del camp de futbol del Gimnàstic de Tarragona i s'accedeix pel P.K. 1165 de la carretera nacional CN-340. Més cap al N, sobre el vessant NO del turó d'El Llorito, a dalt del qual es troba l'Ermita de la Mare de Déu d'El Llorito, dins la partida d'El Fortí, trobem altres punts d'extracció que també integren l'explotació coneguda com les Pedreres d'El Llorito.

MATERIALS (1): El jaciment es troba molt destruït, ja que fou utilitzar com abocador urbà i s'ha edificat, i, per tant, només es conserven restes del front d'extracció en alguns llocs, especialment, als punts d'explotació més septentrionals ubicats dins la partida d'El Fortí. De les Pedreres d'El Llorito es va extreure, fonamentalment, una pedra calcària del Cretaci, de gra fi i diferents tonalitats, entre les quals la més apreciada fou la de color groc amb taques blanques i vetes vermelles, coneguda popularment com a "pedra de Santa Tecla", doncs va ser utilitzada en la construcció de la tarragonina església de Santa Tecla, o com a "marbre de Tarragona". Alguns sectors d'extracció, concretament els ubicats a la partida d'El Fortí, van proporcionar soldó, és a dir, "pedra d'El Mèdol".

VALORACIÓ (1): Probablement, s'hagi de considerar una explotació amb orígens romans, però vigent, en major o menor intensitat, al llarg de l'època medieval.

BIBLIOGRAFIA (2): ALBINYANA, J.F. i DE BOFARULL, A., *Tarragona Monumental, ó sea, descripció històrica y artística de todas sus antigüedades y monumentos*, Imprenta Arís y Jurnet, Tarragona 1849, p. 174; MORERA I LLAURADÓ, E., *Tarragona antigua y moderna. Descripción histórico-arqueológica de todos sus monumentos y edificios públicos civiles, eclesiásticos y militares y guía para su fácil visita, examen e inspección*, Tarragona 1894, p. 195 (reed. en facsímil de la primera edició, València 1998); ÁLVAREZ PÉREZ, A., *El marmor de Tàrraco. Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana* (inèdit); *Idem*, "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition* (Bordeaux, 1981), París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; CISNEROS CUNCHILLOS, M., *Mármoles Hispanos: su empleo en la España romana*, Saragossa 1988, p. 65; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.5.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de Mas dels Arcs.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 56'' E / 41° 09' 06'' N.

ALÇADA: 73 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Bo.

UBICACIÓ: Es situa a la part superior d'un turó que separa els barrancs d'en Garrot i dels Arcs, dins la partida de Mas dels Arcs. S'accedeix pel P.K. 3,180 de la carretera nacional CN-240, punt en el qual es troba el desviament del Camí del Pont del Diable i del Camí del Mas dels Arcs.

MATERIALS (1): No es pot calcular el volum de material extret d'aquest jaciment, que proporciona una pedra calcària de tonalitats compreses entre un groc intens i el blanc, doncs els sediments d'extracció i l'acció dels elements falsegen el nivell inferior. Malgrat tot, encara es poden observar traces del treball de la roca.

VALORACIÓ (1): Segons **B. Hernández Sanahuja**, aquesta pedrera, juntament amb l'anomenada Pedrera de l'Aqüeducte (1.17.13.), hauria aportat els materials necessaris per a la construcció de l'Aqüeducte de les Farreres (1.17.24.), que es troba molt a prop.

BIBLIOGRAFIA (2): BABOT BOIXEDA, C., "Acueducto romano en Tarragona. Trabajo inédito de Buenaventura Hernández Sanahuja (1854)", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 46 (1946), pp. 16-32; DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ, A. i BRU DE SALA, E., "Les pedreres de l'aqüeducte romà de Tarragona", *Informació Arqueològica*, 42 (1984), pp. 42-50; ÁLVAREZ PÉREZ, A., "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.6.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de Les Coves de la Pedrera.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 27'' E / 41° 08' 38'' N.

ALÇADA: 40-50 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba al vessant O del turó de Sant Pere Sescelades, dins la partida del mateix nom, al costat de la carretera nacional CN-240, que uneix Tarragona i Valls.

MATERIALS (1): Es tracta d'una explotació a l'aire lliure, de grans dimensions, amb diversos fronts d'extracció (el turó de Sant Pere Sescelades es troba ple de punts d'explotació que **A. Álvarez Pérez** considera com a jaciments diversos), en els quals encara podem apreciar traces del treball de la roca (tot i que, l'exposició continuada als elements naturals, especialment a l'acció erosiva del vent, fa que el seu estat de conservació actual sigui dolent), i que proporcionava una pedra calcària miocènica de gra molt fi.

VALORACIÓ (1): Possiblement, alguns dels punts d'extracció localitzats foren antigament pedreres subterrànies, apreciació que quedaria reforçada per alguns comentaris de **B. Hernández Sanahuja**, en els quals parla de l'existència de «*columnas que sostienen el techo*» (que avui dia no es conserven).

BIBLIOGRAFIA (2): HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i TORRES I SEDÓ, J.M., *El Indicador Arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*, Tarragona 1867, p. 151 (ed. facsímil, Tarragona 1982, amb introducció de R. Cortés i Cortés); DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ, A. i BRU DE SALA, E., "Les pedreres de l'aqüeducte romà de Tarragona", *Informació Arqueològica*, 42 (1984), pp. 42-50; ÁLVAREZ PÉREZ, A., "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.7.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de l'Ermita de La Salut.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 16' 07'' E / 41° 07' 29'' N.

ALÇADA: 50 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma - Moderna.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es situa sobre el vessant SO del turó de l'Ermita de la Mare de Déu de La Salut, dins la partida de La Budallera. S'accedeix pel P.K. 52,4 de la carretera nacional CN-340, punt en el qual es troba el desviament del Camí d'El Llorito.

MATERIALS (1): El front d'explotació de la pedrera es troba molt danyat i les poques traces d'extracció que ens resten pertanyent, segurament, a nivells d'època medieval i moderna. Aquest jaciment va proporcionar "pedra de Santa Tecla" (de fet, tot el turó de l'Ermita de la Mare de Déu de La Salut és una afloració rocosa d'aquest tipus de material calcari del cretaci).

VALORACIÓ (1): És difícil concretar el període durant el qual va estar en funcionament, però, probablement, s'hagi de considerar una explotació amb orígens romans que va continuar més o menys activa al llarg de les èpoques medieval i moderna.

BIBLIOGRAFIA (2): DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ PÉREZ, A., *El marmore de Tàrraco. Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana* (inèdit); *Idem*, "Estudio de los materiales lapídeos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition* (Bordeaux, 1981), París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica* (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993), Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.8.

NOM DEL JACIMENT: Torre dels Escipions.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 19' 12'' E / 41° 08' 03'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Monument sepulcral.

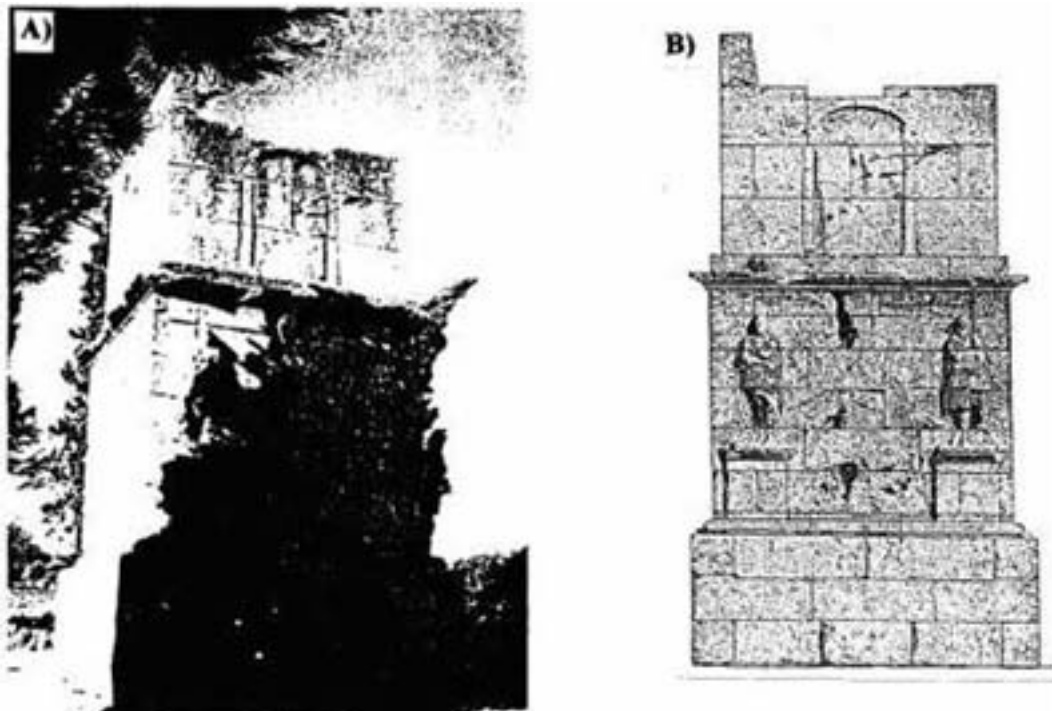
CRONOLOGIA: Alt Imperi (primera meitat del s. I d.C.).

CONSERVACIÓ: Bo.

UBICACIÓ: Es situa sobre un petit turó, 5,5 Km. al NE de Tarragona, enfront de la Platja Llarga, al P.K. 256,075 de la carretera nacional CN-340 (que coincideix, en aquest tram, amb

el traçat de l'antiga *Via Augusta*). Molt a prop seu es troba la Pedrera d'El Mèdol (1.17.2.) i les restes de diversos assentaments rurals romans, alguns d'ells considerats de tipus "vil·la".

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES (1): Es tracta d'una construcció de tipus turriforme bastida amb pedra local, en concret, amb soldó, procedent de la pedrera de la Punta de la Creueta (1.17.12.). La planta és gairebé quadrada (4,47 X 4,72 m.) i consta de 3 cossos superposats que van minvant de baix a dalt: un *podium* inferior, un cos central decorat amb 2 figures en alto-relleu (representacions del déu *Attis*, una divinitat frígia associada al culte funerari, amb capot militar, o *sagum*, i barret frigi, o *cucullus*) i un darrer cos, molt degradat, amb 2 figures en baix-relleu, probablement, els retrats dels qui hi foren enterrats. La coberta ha desaparegut, però es pensa que fou de tipus piramidal pels paral·lels observats a altres zones de l'Imperi, sobretot al N d'Àfrica. L'alçada actual de la construcció és de 9,17 m. El monument es troba en un estat de conservació acceptable, tenint en compte que durant l'època medieval fou reutilitzat com a torre de guaita. L'errònia identificació de les figures de la seva façana, representacions del déu *Attis*, amb els germans Publi i Gneu Corneli Escipió, morts a *Hispania* durant la II Guerra Púnica (l'any 211 a.C.), però lluny de *Tarraco*, defensada per les primeres obres que parlen del monument, va provocar la seva tradicional denominació com a "Torre dels Escipions". A la part superior del segon cos, per la façana S del monument, es troba una inscripció, redactada en vers, amb camp epigràfic definit per una *tabula ansata*, de 3,66 X 0,36 m., que ha estat estudiada per diferents autors, com **G. Alföldy**, **M. Mayer** i **S. Mariner Bigorra**. Segons **Alföldy**, la transcripció seria la següent (RIT 921 = CIL II, 4283): «ORNATE EA QVAE LINQV[IT SPECIO]SE, VIT[AE] SVAE R[E]BVS POSIT[IS], NEGL[IGEN]S VNVM: STATVI RE[LIQVI]S SEP[VLC]HRVM VBI PERPETVO REMANE[NT]», i dóna la següent traducció: «Corona allò que ell va deixar després d'haver viscut brillantment, oblidant tan sols una cosa: que per les seves restes fos construïda una sepultura, on poguessin romandre per sempre».

Figura X. A) La Torre dels Escipions (1.17.8).
B) Alçat de la façana meridional (segons **T. Hauschild**).

VALORACIÓ (1): Es considera un monument funerari de tipus turriforme i caràcter familiar que devia estar integrat dins l'àrea cementiral d'un assentament rural romà de tipus "vil·la". Han estat descobertes les restes d'altres monuments similars a diferents llocs del Camp de Tarragona, concretament, a Vilallonga del Camp (1.20.2.) i a Alcover (3.2.1.), i a les zones de necròpolis de la mateixa *Tarraco*, però en un estat de conservació molt més deficient (veure III Part, capítol 3, nota 111). El monument es data al primer terç del s. I d.C. (entre finals del govern d'August i els inicis del de Tiberi), a partir dels resultats derivats dels nombrosos estudis epigràfics i estilístics que s'han realitzat sobre la inscripció i les decoracions escultòriques que presenta.

HISTORIAL (2): A l'igual que l'Arc de Berà, ha estat una construcció que des de ben aviat va generar un gran interès entre els erudits i, per tant, compta també amb una extensa bibliografia que es remunta al s. XVI, inaugurant-se amb les obres del canonge valencià **P.A. Beuter** i de l'humanista tarragoní **Ll. Pons d'Icart**, continuant amb els treballs d'**A. de Laborde** i **B. Hernández Sanahuja** i culminant, ja al s. XX, als estudis realitzats per alguns dels més prestigiosos investigadors com **T. Hauschild**, **H.G. Niemeyer**, **S. Mariner Bigorra**, **C. Cid Priego**, **G. Alföldy**, **J. Sanmartí**, **M. Mayer** i **X. Dupré**, entre altres.

BIBLIOGRAFIA (2): BEUTER, P.A., *Primera part de la crònica general del regne de València*, València 1538; PONS D'ICART, LL., *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Lleida 1572, pp. 271-274 (ed. catalana, E. Duran, *Lluís Pons d'Icard i el Llibre de les Grandeses de Tarragona*, Curial, Tarragona 1984); DE LABORDE, A., *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*, París 1806, p. 130 (ed. catalana, O. Valls i J. Massot, *Viatge pintoresc i històric, I. El Principat*, Barcelona 1974); HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i TORRES I SEDÓ, J.M., *El Indicador Arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*, Tarragona 1867, pp. 156-157 (ed. facsímil, Tarragona 1982, amb introducció de R. Cortés i Cortés); CID PRIEGO, C., "El monumento conocido por Torre dels Escipions en las cercanías de Tarragona", *Ampurias*, IX-X (1947-48), pp. 137-169; *Idem*, "El sepulcro de torre mediterráneo y sus relaciones con la tipología monumental", *ibidem*, XI (1949), pp. 91-126; HAUSCHILD, T., MARINER, S. i NIEMEYER, H.G., "Torre de los Escipiones. Ein römischer Grabturm bei Tarragona", *Madriider Mitteilungen*, 7 (1966), pp. 162-188; ALFÖLDY, G., *Die Römischen Inschriften von Tarraco* (2 vols.), *Madriider Forschungen*, 10, Berlín 1975, pp. 401-402 (núm. 921 = CIL II, 4283); *Idem*, *Tarraco*, *Forum* 8, Tarragona 1991, p. 52 (original en alemany, *RE*, Suppl. XV, Munich 1978, pp. 570-644); GAMER, G., "Sepulcrum Cnei et Publ. Cornel. Scipionum Tarrac. Das monument bei Tarragona und andere bauten in der nachfolge des maussoleions von Halikarnass", *Madriider Mitteilungen*, 23 (1982), pp. 296-317; SANMARTÍ, J., "Els edificis sepulcrales romans dels Països Catalans, Aragó i Múrcia", *Fonaments*, 4 (1984), pp. 123-124; AQUILUÉ, X., DUPRÉ, X., MASSÓ, J. i RUIZ DE ARBULO, J., *Guia Arqueològica Tarraconense*, Tarragona 1987 (especialment els següents capítols: "Els monuments romans de la Via Augusta", pp. 121-128, i "Els monuments funeraris", pp. 153-160); *Idem*, *Tarraco. Guia arqueològica*, El Mèdol, Tarragona 1991, p. 88; *Idem*, *Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Tàrraco*, El Mèdol, Tarragona 1999, pp. 102-104; AA.VV., *La Torre dels Escipions*, *Monuments a l'abast*, Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Tarragona 1993; DUPRÉ, X., *Tarraco*, *Cuadernos de Arte Español*, núm. 89, Madrid 1993, p. 27; ROVIRA, J. i DASCA, A., *La Torre dels Escipions*, Tarragona 1994; AA.VV., *Tabula Imperii Romani. Tarraco-Baliares*, CSIC, Madrid 1997, p. 158.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.9.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera del Mas del Marquès / Pedrera del "Camping Caledònia".

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 21' 10'' E / 41° 08' 22'' N.

ALÇADA: 10-20 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma - Medieval.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba dins la partida de Mas del Marquès, molt a prop de la Urbanització "Platja de la Mora". S'accedeix pel P.K. 1172,1 de la carretera nacional CN-340 i pel camí que condueix als càmpings "Caledònia" i "Tamarit".

MATERIALS (1): Ens trobem davant una important explotació a l'aire lliure, en la qual s'han pogut diferenciar 4 fronts d'extracció. Ens ha arribat en un estat de conservació molt dolent, doncs, fins i tot, fou utilitzada com abocador, i la major part dels fronts han estat destruïts (la qual cosa es fa especialment palpable al núm. III, sens dubte, el més deteriorat). Malgrat tot, encara és possible apreciar en algun dels fronts d'extracció marques del treball de la roca i, en aquells sectors millor conservats, carreus semi-extrets.

VALORACIÓ (1): Es considera una pedrera amb un origen clarament romà que, segurament, va continuar en funcionament durant el període medieval.

BIBLIOGRAFIA (2): DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ PÉREZ, A., "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.10.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de La Sabinosa / La Savinosa.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 17' 00'' E / 41° 07' 36'' N.

ALÇADA: 40 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma - Moderna.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba dins una zona urbanitzada, a la partida de La Budallera, al costat de la carretera nacional CN-340.

MATERIALS (1): Es tracta d'una pedrera a l'aire lliure de grans dimensions i dotada de diferents fronts d'extracció, que proporcionava un tipus de pedra cretàica de coloració marró-beige molt fossilitzada. El seu estat de conservació és bastant deficient i gairebé no es poden apreciar marques del treball de la roca.

VALORACIÓ (1): La pedrera té un origen romà, però va estar també vigent al llarg dels períodes medieval i modern (així ho indiquen les marques de barrines), la qual cosa ha produït la pèrdua dels nivells d'extracció romans i que, en conseqüència, sigui impossible poder precisar el volum d'explotació d'època romana. És interessant indicar que a un dels fronts de la pedrera (concretament el núm. III), que es troba una mica més elevat que la resta, a la part més alta del turó (a uns 43 m.s.n.m.) i cara el mar, es va utilitzar un sistema d'extracció mixt, en part superficial i en part subterrani.

BIBLIOGRAFIA (2): BALLART I MARIO, E., "Tarraco, madre de las canteras", *La Voz de la Costa Dorada*, 25 (22 de gener de 1974), p. 5; DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ PÉREZ, A., *El marmor de Tàrraco. Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana* (inèdit); *Idem*, "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition* (Bordeaux, 1981), París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; CISNEROS CUNCHILLOS, M., *Mármoles Hispanos: su empleo en la España romana*, Saragossa 1988, p. 64; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica* (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993), Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit); AA.VV., *Tabula Imperii Romani. Tarraco-Baliares*, CSIC, Madrid 1997, pp. 141-142.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.11.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de La Rabassada.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 16' 34'' E / 41° 07' 08'' N.

ALÇADA: 1 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba situada a l'inici de la Platja de La Rabassada, entre el mar i la carretera de La Rabassada. S'accedeix per la carretera nacional CN-340, agafant el desviament de la Platja de la Rabassada fins a la Punta Grossa.

MATERIALS (1): Es tracta d'una explotació a l'aire lliure, poc profunda, de la què es va extreure una pedra lumaquèlica miocènica sorrenca de color beige i amb gran abundància de restes fòssils. La seva conservació és molt dolenta, a causa, sobretot, de l'acció erosiva del mar.

VALORACIÓ (1): **A. Álvarez Pérez** no l'esmenta al seu treball, però sí que ho fan **C. Lorenzo Merino** i **J.A. Muñoz**, autors que la consideren una pedrera exclusivament romana, tot i la presència de forats de barrina que podrien indicar una explotació d'època moderna.

BIBLIOGRAFIA (2): BALLART I MARIO, E., "Tarraco, madre de las canteras", *La Voz de la Costa Dorada*, 25 (22 de gener de 1974), p. 5; DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ PÉREZ, A., *El marmor de Tàrraco. Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana* (inèdit); *Idem*, "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.12.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera dels Escipions / Pedrera de la Punta de la Creueta.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 19' 28'' E / 41° 07' 47'' N.

ALÇADA: 1-2 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Es situa sobre un penya-segat banyat pel mar, a l'extrem de la Platja Llarga de Tarragona.

MATERIALS (1): Es tracta d'una explotació a l'aire lliure de la què es va extreure una pedra lumaquèlica miocènica de coloració vermellosa, molt porosa i amb grans quantitats de quars i fòssils. El seu grau de conservació és relativament bo, doncs, malgrat la degradació produïda per l'erosió del mar i l'acció de les sals marines, encara s'aprecien clarament les marques d'extracció dels carreus.

VALORACIÓ (1): Segons **A. Álvarez Pérez**, aquesta pedrera va proporcionar els materials utilitzats en la construcció de la Torre dels Escipions (1.17.8.), per a ser abandonada immediatament després que el susdit monument fos enllestit. Malgrat tot, el volum de materials extret sembla ser molt superior del necessari per a la construcció de la torre, raó per la qual s'ha considerat la possibilitat de que també proporcionés materials per a l'edificació de l'amfiteatre de *Tarraco*, i més tenint en compte la seva proximitat respecte al lloc de construcció del susdit monument i en relació al mar (quelcom fonamental, doncs facilitaria enormement el transport dels blocs de pedra). Sembla molt probable que aquesta pedrera, que es troba oberta directament al mar, només estigués en funcionament durant l'època romana.

BIBLIOGRAFIA (2): DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ PÉREZ, A., *El marmore de Tàrraco. Explotació, utilització i comercialització de la pedra de Santa Tecla en època romana* (inèdit); *Idem*, "Materiales lapídeos de origen local utilizados en época romana en la costa sur del litoral catalán", *VI Congreso Español de Estudios Clásicos*; *Idem*, "Estudio de los materiales lapídeos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; CISNEROS CUNCHILLOS, M., *Mármoles Hispanos: su empleo en la España romana*, Saragossa 1988, p. 64; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.13.

NOM DEL JACIMENT: Pedrera de l'Aqüeducte.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 30'' E / 41° 08' 34'' N.

ALÇADA: 50 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba sobre un dels vessants del turó de Sant Pere Sescelades, dins la partida del mateix nom, i, a l'altra banda de l'autopista A-7, a la confluència dels barrancs del Diable i dels Arcs, dins la partida de Mas dels Arcs, immediatament al NE de l'Aqüeducte de les Farreres. S'accedeix per la carretera nacional CN-240, que comunica Tarragona amb Valls.

MATERIALS (1): Es tracta d'una explotació a l'aire lliure de dimensions molt reduïdes (encara que s'han identificat 4 fronts d'extracció) de la què es va extreure una pedra miocènica de fàcies recifal, calcària de gra fi i rica en restes coral·lines.

VALORACIÓ (1): D'aquesta pedrera, que avui es conserva en un estat bastant lamentable, a causa de l'accentuada erosió que ha sofert, procedeix, probablement, part del material emprat en la construcció de l'Aqüeducte de les Farreres (1.17.24). Sembla que els seus materials només foren utilitzats per fer els sòcols de la base dels pilars de l'aqüeducte i, amb posterioritat, per dur a terme alguna restauració urgent de la construcció. La resta dels materials necessaris per a construir aquest imponent *opus arcuatum*, possiblement, foren subministrats per la Pedrera de Mas d'Els Arcs (1.17.5.).

BIBLIOGRAFIA (2): BABOT BOIXEDA, C., "Acueducto romano en Tarragona. Trabajo inédito de Buenaventura Hernández Sanahuja (1854)", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 46 (1946), pp. 16-32; DEL AMO GUINOVART, M.D., "Aportación al estudio de las canteras romanas de la zona arqueológica de 'Els Munts'", *Estudis Altafullencs*, 5 (1981), pp. 5-25; ÁLVAREZ, A. i BRU DE SALA, E., "Les pedreres de l'aqüeducte romà de Tarragona", *Informació Arqueològica*, 42 (1984), pp. 42-50; ÁLVAREZ PÉREZ, A., "Estudio de los materiales lapideos presentes en la epigrafía de Cataluña", *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux, 1981)*, París 1984, pp. 87-126; MASSÓ CARBALLIDO, J., "El Mèdol i les pedreres romanes de Tàrraco", *Guia Arqueològica Tarraconense*, cap. 16, Tarragona 1987, pp. 129-136; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; LORENZO MERINO, C. i MUÑOZ, J.A., *Las canteras romanas de Tarragona* (inèdit).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.14.

NOM DEL JACIMENT: Dipòsit de carreus davant El Mèdol.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 20' 25'' E / 41° 08' 15'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pedrera (taller de *lapidariae*).

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Es troba justament davant les pedreres Mèdol I i II, entre el P.K. 1170 i el 1171 de la carretera nacional CN-340

MATERIALS (1): El jaciment, que abasta una gran explanada de 100 X 50 m., s'ha vist afectat seriosament per les obres de construcció de l'autopista A-7 i la carretera CN-340 i, molt especialment, per la rasa del mini-trasvassament de l'Ebre. No s'han documentat ni estructures arquitectòniques ni materials ceràmics (ni tan sols de *tegula-imbrex*) i només es té constància de la presència de tot un seguit de carreus, de cronologia romana, per les seves dimensions i característiques, i una gran quantitat de resquills.

VALORACIÓ (1): Possiblement, ens trobem davant el taller de la Pedrera d'El Mèdol (1.17.2.), el lloc en el qual es procedia a la preparació i el poliment dels carreus. El gran nombre de resquills detectats haurien estat causats pel treball dels *lapicidae*, mentre que els diversos carreus dispersos per tot el jaciment devien ser peces abandonades, que no haurien passat la fase de selecció, a causa de l'aparició d'algun defecte en la pedra o de la fractura d'alguna, i que, finalment, havien estat rebutjades. Possiblement, el nombre de peces que no van superar el triatge fou molt més gran, però cal tenir present que, segurament, gran part dels carreus romans tarats foren reutilitzats durant el període medieval, doncs els carreus d'aquesta darrera època eren de dimensions més petites.

BIBLIOGRAFIA (2): LÓPEZ VILAR, J., "Aportacions al coneixement de la Pedrera del Mèdol", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 12 (1990), pp. 99-102 (veure 1.17.2.).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.15.

NOM DEL JACIMENT: Mas de Rabassa.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 18' 47'' E / 41° 07' 57'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es troba al costat del Mas de Rabassa, al P.K. 255,7 de la carretera nacional CN-340 (que ressegueix el traçat de l'antiga *Via Augusta*), 5 Km. al N de Tarragona i uns 600 m. al S de la Torre dels Escipions (1.17.8.).

MATERIALS (1): Tenim referències orals i escrites de la presència d'estructures arquitectòniques i de materials ceràmics d'època romana als voltants dels murs del Mas de Rabassa, però, actualment, gairebé no ens queda cap evidència física, doncs el jaciment ha patit una continua destrucció a causa de la proximitat de diversos centres turístics, com el Càmping "Les Palmeres", i d'alguns apartaments. No s'aprecien estructures, només restes d'argamassa i un petit tram de mur d'*opus incertum*. Dins el recinte del Mas de Rabassa s'hi

trobaren també 3 inscripcions, que han estat estudiades per **G. Alföldy**, entre les quals destaca, especialment, un altar funerari de 130 X 60 X 55 cm., realitzat amb pedra calcària grisa, localitzat, concretament, a la dreta del P.K. 1168,3 de la carretera CN-340, molt a prop del Mil· liari d'Altafulla (o d'El Trull) i de la Torre dels Escipions (1.17.8.), que es troba en bon estat de conservació i al que se li atribueix una cronologia del s. III d.C. La peça en qüestió presenta la següent inscripció: «*D(is) M(anibus) / L(ucio) Lucretio / Nicepho- / ro seviro / Augustorum*» (RIT 920 = CIL II, 4300). Fora del recinte del Mas de Rabassa, creuant la carretera nacional CN-340, entre aquesta i la via fèrria, s'ha trobat una petita quantitat de ceràmica romana en superfície, principalment, comuna oxidada romana, cuina africana, Terra Sigil· lata Africana A i *tegula-imbrex*.

VALORACIÓ (1): Malgrat les poques restes localitzades, el jaciment es considerat com un assentament romà rural de tipus “vil· la”, com un dels diversos centres romans de producció agropecuària instal· lats al costat de la *Via Augusta* i que proliferaren, especialment, a les immediacions de *Tarraco*, una hipòtesi, segons el nostre parer, molt arriscada i que, tot i que factible, cal considerar amb precaució.

BIBLIOGRAFIA (2): HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i TORRES I SEDÓ, J.M., *El Indicador Arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*, Tarragona 1867, p. 157 (ed. facsímil, Tarragona 1982, amb introducció de R. Cortés i Cortés); MORERA LLAURADÓ, E., *Provincia de Tarragona, Geografía General de Catalunya*, F. Carreras i Candi (dir.), vol. IV, Barcelona 1910, p. 357; CID PRIEGO, C., “El monumento conocido por Torre dels Escipions”, *Ampurias*, IX-X (1947-48), pp. 137-169; VENTURA SOLSONA, S., “El sarcófago de Hipólito de la Punta de la Mora del mar tarraconense”, *Archivo Español de Arqueología*, 75 (1949), p. 147; ALFÖLDY, G., *Die Römischen Inschriften von Tarraco* (2 vols.), *Madrider Forschungen*, 10, Berlín 1975, pp. 400-401 (núm. 920 = CIL II, 4300).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.16.

NOM DEL JACIMENT: Platja de Calabecs / Platja de la Marquesa / Platja de la Roca Plana.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 20' 12'' E / 41° 07' 50'' N.

ALÇADA: 1,3 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Forn ceràmic.

CRONOLOGIA: Alt Imperi.

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Es troba a la mateixa Platja de Calabecs.

MATERIALS (1): El jaciment ha estat seriosament afectat per l'erosió natural i per la presència dels banyistes. S'han trobat les restes de tot un seguit d'estructures de difícil

interpretació que, per la rubefacció del substrat calcari, podrien tractar-se de forns d'ús indeterminat. A uns 10 m. vers el N, s'ha documentat un abocador, possiblement, relacionat amb l'activitat dels forns. A l'entorn del jaciment n'hi ha un mur de pedra seca que, molt probablement, va formar part d'alguna construcció antiga. Pel que fa als materials ceràmics, cal dir que, principalment, s'han trobat fragments de comuna ibèrica i romana oxidada, de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, Hispànica i *Marmorata* i de *tegula-imbrex*. També s'ha localitzat la presència de diverses restes ceràmiques, en estat de conservació pèssim, interpretables com a "rebuigs de forn".

VALORACIÓ (1): S'ha interpretat com un centre de fabricació ceràmica. Però l'absència d'estructures arquitectòniques interpretables amb claredat i d'altres elements físics que justifiquin una activitat concreta ens obren tot un cúmul d'incògnites. També la manca d'aigua dolça a l'entorn immediat (element fonamental per un centre terrissaire) fa augmentar els dubtes. Per tant, davant la carència d'evidències, no es pot donar una interpretació definitiva del jaciment ni és possible precisar la seva cronologia. Altrament, és significativa la seva proximitat respecte als jaciments de Mas Rabassa (1.17.15.) i de Mas Grimau (1.17.35.), ambdós considerats assentaments rurals romans, amb algun dels quals podria mantenir alguna mena de vincle.

HISTORIAL (2): Fou descobert de manera casual l'any 1989 per **J.M. Prats i Domènech, G. Foguet i Coll i E. Carbonell i Roure**.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.17.

NOM DEL JACIMENT: Vil·la de la Torre dels Escipions.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 18' 19'' E / 41° 07' 56'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Alt Imperi - Baix Imperi.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: Es localitza al P.K. 256,4 de la carretera nacional CN-340, entre la via fèrria i la susdita carretera, molt a prop de la Torre dels Escipions (1.17.8.) (d'aquesta circumstància deriva la denominació del jaciment).

MATERIALS (1): No s'aprecien estructures arquitectòniques ni comptem amb testimonis que recordin el descobriment d'alguna en el passat. Per contra, sí que s'ha trobat abundant material ceràmic en superfície, concretament, Terra Sigil·lata Hispànica, Hispànica Tardana i Africana A, comuna romana oxidada, dòlia i *tegula-imbrex*.

VALORACIÓ (1): El jaciment s'interpreta com un assentament rural romà de tipus "vil·la" en funcionament, donada la cronologia dels materials trobats i l'absència de ceràmiques

datables en època tardo-republicana, durant l'Alt Imperi i, probablement, també el Baix Imperi, sense poder precisar amb exactitud l'ocupació i la perduració de l'assentament. També la seva proximitat respecte a la Torre dels Escipions (1.17.8.) i la carretera CN-340 (que segueix el traçat de la *Via Augusta*), ens podria estar indicant que, efectivament, estem davant un dels diversos centre d'explotació agrària que s'ubicaren a banda i banda de l'antiga *Via Augusta* a les rodalies de *Tarraco*. De tota manera, pesem que, tenint en compte els pocs vestigis arqueològics coneguts, resulta massa arriscat, ara per ara, aplicar al jaciment en qüestió el terme "vil·la".

BIBLIOGRAFIA (2): BALIL, A., "El poblamiento rural en el conventus Tarraconensis", *Celticum*, IX (1964), pp. 217-228; GORGES, J.-P., *Les villas Hispano-romaines*, París 1979, p. 419 (T 50).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.18.

NOM DEL JACIMENT: Vil·la de Ferran.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 21' 27'' E / 41° 08' 39'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Alt Imperi.

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Es localitza a 200 m. de la població de Ferran i s'accedeix a ell pel P.K. 259,7 de la carretera nacional CN-340, pel tram inicial de la T-202 (comprés entre la CN-340 i la localitat de La Riera de Gaià), fins arribar a Ferran, i per un camí sense asfaltar.

MATERIALS (1): Les restes s'estenen al llarg de 2 parcel·les aterrades, separades per un mur de pedra seca en el qual s'han reaprofitat elements constructius antics (s'observa especialment la reutilització de fragments d'*opus signinum*). D'altra banda, s'han trobat *in situ* restes d'1 *opus signinum* i de 2 murs, així com diversos carreus de pedra i fragments de mosaic policrom desplaçats i descontextualitzats. També s'han detectat materials ceràmics en superfície, concretament, Terra Sigil·lata Sudgàlica i Africana A, ceràmica africana, àmfora tarragonesa i bètica, dòlia i *tegula-imbrex*.

VALORACIÓ (1): Es considera com un possible assentament rural romà de tipus "vil·la" de cronologia alto-imperial (segons indiquen els materials trobats i la significativa absència de ceràmiques tardo-republicana i baix-imperials), una hipòtesi que es veuria reforçada per la seva proximitat respecte al pas de la *Via Augusta*. Malgrat tot, considerem, ara per ara, molt arriscat aplicar al jaciment la controvertida denominació de "vil·la".

BIBLIOGRAFIA (2): LÓPEZ VILAR, J., "La vil·la romana de la Fàbrica d'Alabastres (La Riera, Tarragona)", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 15 (1993), p. 306.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.19.

NOM DEL JACIMENT: Els Mongons I.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 13' 02'' E / 41° 07' 33'' N.

ALÇADA: 18 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Ibèric Final/Tardo- republicà- Alt Imperi (fins al s. III d.C.).

CONSERVACIÓ: Bo.

UBICACIÓ: Es situa a mig camí entre la sortida O de Tarragona (pel pont del Francolí) i Constantí. S'accedeix pel tram inicial de la carretera T-721 (Tarragona-Constantí), fins al Polígon Industrial de Riu Clar, una carretera que, remuntant el curs del riu Francolí, comunica les localitats de Constantí i de Vilallonga del Camp i que, a l'alçada d'aquesta darrera població, es veu substituïda per la T -722, que continua el camí pel llit del riu fins a Picamoixons (cal destacar el fet que, possiblement, el traçat d'ambdues carreteres s'hagi de relacionar amb el de l'antiga *Via de Italia in Hispanias* citada a l'Itinerari d'Antoní, *It. Ant.* 387, 4-395, 4).

MATERIALS (1): S'han localitzat algunes estructures arquitectòniques *in situ*. Es tracta d'uns pocs murs, tots amb les mateixes característiques tècniques (*opus incertum* amb restes de revestiment), que formen part d'una mateixa estructura arquitectònica, diversos fragments d'*opus signinum* i de marbre, alguns carreus descontextualitzats i abundants materials constructius ceràmics (*tegula-imbrex*). No s'aprecia cap estructura en planta i no tenim dades per establir una possible distribució i funcionalitat de les construccions. D'altra banda, cal dir que també s'ha trobat gran quantitat de material ceràmic superficial, sobretot entorn a la sèquia de Riu Clar, concretament, dòlia, ceràmica comuna romana oxidada, cuina africana, àmfora itàlica i hispànica i Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, Hispànica i Africana A.

VALORACIÓ (1): Tot i que s'hagi apuntat de possibilitat de que es tractés d'una presó o d'un lloc de venda d'esclaus (sobretot, a partir d'un estudi etimològic de la toponímia), generalment, ha estat considerat, per la seva situació i les seves característiques, com un assentament rural romà de tipus "vil·la", amb orígens tardo-republicans i una perduració fins al s. III d.C., una hipòtesi que, segons el nostre parer, cal considerar amb molta prudència, donats els buits que presenten les informacions arqueològiques en relació a aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA (2): PONS D'ICART, Ll., *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Lleida 1572, p. 248 (ed. catalana, E. Duran, *Lluís Pons d'Icard i el Llibre de les Grandeses de Tarragona*, Curial, Tarragona 1984); HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i TORRES I SEDÓ, J.M., *El Indicador Arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*, Tarragona 1867, pp. 154-155 (ed. facsímil, Tarragona 1982, amb introducció de R. Cortés i Cortés).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.20.

NOM DEL JACIMENT: Els Mongons II.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 13' 36'' E / 41° 08' 13'' N.

ALÇADA: 44 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural ibèric final - Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Ibèric Final/Tardo-republicà - Alt Imperi.

CONSERVACIÓ: Dolent.

UBICACIÓ: El jaciment es troba sobre un turonet, 1.500 m. abans d'arribar a la població de Constantí, a 500 m. de la sèquia del Riu Clar i a 800 m. del riu Francolí. S'accedeix pel tram inicial de la carretera T-721, que va de Tarragona a Constantí i que només passa a 50 m. del jaciment, fins al Polígon Industrial de Riu Clar.

MATERIALS (1): Avui dia, el turó es troba aterrassat i no queda cap estructura antiga. El material ceràmic és molt escàs, però suficient per insinuar la presència d'un assentament d'època romana. S'han identificat fragments de ceràmica comuna oxidada, de Terra Sigillata i Hispànica, d'àmfora itàlica i hispànica i *tegula-imbres*.

VALORACIÓ (2): S'ha interpretat com un assentament rural romà de tipus "vil·la", una valoració que considerem, ara per ara, molt arriscada, donada la pobresa dels materials evidenciats. Segurament, ens trobem davant d'un establiment rural romà, amb probables orígens tardo-republicans, que estigué en funcionament, durant l'Alt Imperi, tal i com testimoniarà l'absència de ceràmiques d'importació africana. El poblament a l'indret es reprendria a l'Edat Mitjana, quan es va procedir a la construcció d'un castell i d'una petita població.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.21.

NOM DEL JACIMENT: Mas dels Canonges.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 12' 36'' E / 41° 06' 23'' N.

ALÇADA: 8 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural romà - Necròpolis d'inhumació.

CRONOLOGIA: Roma (fins al s. VI d.C.).

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: El jaciment es troba dins el Polígon Industrial de les Petroquímiques de Tarragona, al costat del Centre d'Ensenyaments Integrats de la Universitat Laboral.

MATERIALS (1): Fins al moment, han estat localitzades diverses restes constructives antigues entre les quals cal destacar 1 capitell de pedra lumaquèlica, 1 escultura d'un faune o sàtir (que avui es troba al Museu Marès de Barcelona) i 1 fust de columna, a part de diversos carreus romans encoixinats, reutilitzats en la construcció del Mas dels Canonges, al voltant del qual es concentren, sobretot, els vestigis arqueològics. Precisament, al costat de la susdita casa rural es van exhumar, durant les obres de construcció de la Universitat Laboral, les restes de 7 enterraments de *tegulae*, 6 de secció triangular i la restant de secció quadrangular. Els cossos dels difunts presentaven, en tots els casos, una posició de cúbit supí amb les mans descansant sobre la pelvis i el cap orientat vers l'O. Només 2 tombes contenien aixovar, concretament, la núm. 7, en la qual es va trobar un braçalet de bronze, i la núm. 3, en què es va evidenciar una sivella visigòtica també de bronze, una troballa molt significativa doncs ens estaria indicant que aquesta necròpolis va estar en funcionament com a mínim fins al s. VI d.C. A la Platja de la Universitat Laboral, s'han documentat també altres restes de caire funerari, vinculables amb aquesta àrea cementirial, concretament, 1 inscripció funerària i 1 *ara*, a la qual se li atribueix una datació baix-imperial. D'altra banda, cal dir que arreu del jaciment s'han trobat diversos materials ceràmics en superfície, especialment, Terra Sigillata Africana A i comunes africanes.

VALORACIÓ (1): El jaciment s'ha interpretat, malgrat la manca de dades, com un assentament rural romà de tipus "vil·la", de cronologia difícil de precisar, dotat d'una necròpolis, que estigué en funcionament, com a mínim fins al s. VI d.C. Els arqueòlegs consideren factible trobar sota el mateix Mas dels Canonges estructures arquitectòniques significatives pertanyents a aquest establiment d'època romana, que, sens dubte, podrien aclarir moltes de les incògnites que tenim sobre ell. Segons el nostre parer, ara per ara, resulta bastant difícil acceptar, de manera definitiva, que es tracti d'un centre romà d'explotació agropecuària d'entitat, és a dir, d'un autèntic assentament de tipus "vil·la".

HISTORIAL (2): El jaciment, descobert fortuïtament durant les obres de la Universitat Laboral, a principis dels anys 50, fou excavat per **J. Sánchez Real** l'any 1954. Posteriorment, **J.M. Escolà** i **R. Cortés i Cortés** van realitzar una nova intervenció arqueològica que va comportar la troballa de diversos vestigis arqueològics, especialment a la Platja de la Universitat Laboral.

BIBLIOGRAFIA (2): DE SALVADOR, Ll., "Escultures romanes que cal retrobar", *Diari de Tarragona* (14 d'abril de 1932); SÁNCHEZ REAL, J., "Callípolis", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 51-52 (1955), pp. 97-106; *Idem*, "En busca de Callípolis", *Treballs Canongins*, 7 (1990), pp. 133-186; BATLLE, C., "Una estela de Tarragona en el Museu Marès de Barcelona", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 97-104 (1967-68), pp. 183-184; ROIG, F., "Sánchez Real a la recerca de Callípolis", *Diari de Tarragona* (5 de març de 1984); CORTÉS, R. i ESCOLÀ, J.M., "Una inscripció recuperada", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 8-9 (1986-87), pp. 55-57; LÓPEZ VILAR, J. i PIÑOL MASGORET, Ll., "El món funerari en època tardana al Camp de Tarragona", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 17 (1995), pp. 65-120.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.22.

NOM DEL JACIMENT: Mas Clarà.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 19' 32'' E / 41° 09' 30'' N.

ALÇADA: 80 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament ibèric - Assentament rural ibèric final - Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple - Baix Imperi.

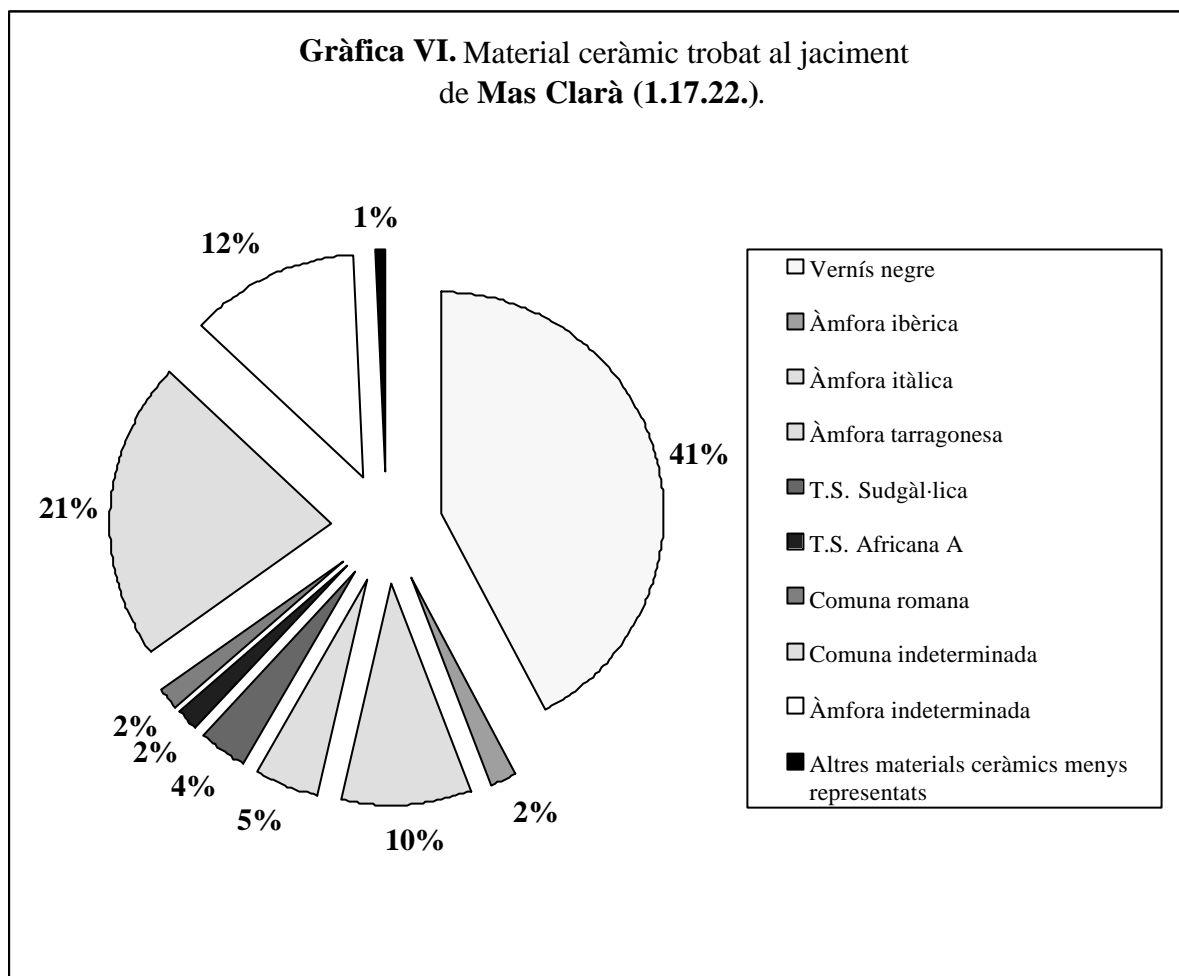
CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Es situa sobre el vessant E d'un turó, des del qual es domina la vall que comunica amb el Barranc de La Mora, al davant mateix del Mas Clarà i molt a prop d'una cruïlla de camins. S'accedeix desde la carretera nacional CN -340, per la TP-2039, en direcció a El Catllar de Gaià.

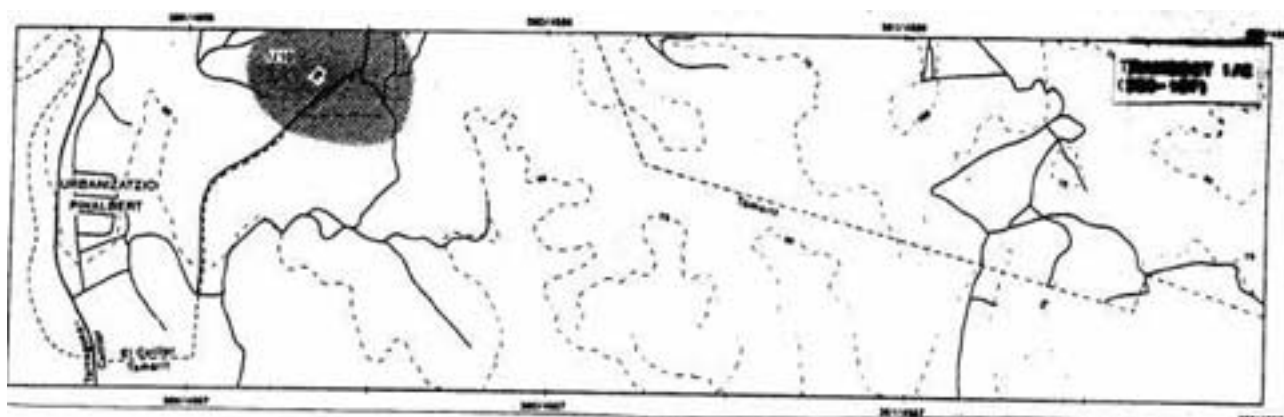
MATERIALS (1): No apareix cap estructura arquitectònica *in situ* en superfície, però sí que s'ha constatat molta ceràmica dispersa barrejada amb materials ceràmics medievals i moderns que evidencien una llarga ocupació. L'equip de l'*Ager Tarraconensis*, va localitzar a 4 camps un total de 2.387 fragments, concretament, 1.010 de vernís negre, 42 d'àmfora ibèrica, 4 de comuna ibèrica, 230 d'àmfora itàlica (especialment Dressel 1A), 108 àmfora tarragonesa, 3 d'àmfora bètica, 86 de Terra Sigil·lata Sudgàlica, 40 de Terra Sigil·lata Africana A, 4 de Terra Sigil·lata Africana indeterminada, 17 de comuna itàlica, 22 de comuna romana, 6 de tegula, 5 de dòlia, 519 de comuna indeterminada i 291 d'àmfora indeterminada. També es té constància de la troballa de restes de molins de mà circulars i d'1 basament de columna amb basa àtica realitzat amb soldó. L'absència, gairebé total, de materials antics reutilitzats als marges de contenció dels camps ens podria estar indicant, segons observen els arqueòlegs, que les estructures antigues encara es podrien trobar *in situ* pels voltants, segurament al vessant del turó.

VALORACIÓ (1): **S.J. Keay** considera el jaciment com un assentament ibèric amb continuïtat com assentament rural romà de tipus "vil·la" (afirmació que cal considerar, donada la manca de materials, amb molta prudència), que va perdurar, probablement, fins al Baix Imperi (aquesta darrera apreciació cronològica és dubtosa). La seva situació és idèntica a la del proper jaciment de Mas Pastoret (1.17.28.), considerat també un assentament ibèric amb perduracions posteriors i possible transformació en un assentament rural romà (que alguns qualifiquen de tipus "vil·la") que dominaria la vall immediatament adjacent.

HISTORIAL (2): Fou localitzat durant les prospeccions realitzades pel Servei d'Arqueologia de Tarragona en col·laboració amb la Universitat de *Southampton* (l'equip de l'*Ager Tarraconensis*) entre l'1 i el 30 de setembre de 1986. Els treballs foren dirigits per **S.J. Keay** i **J.A. Remolà i Vallverdú**.

BIBLIOGRAFIA (2): KEAY, S.J. i CARRETÉ, J.M., *Memòria de les prospeccions de l'Ager Tarraconensis 1985-1988* (memòria inèdita lliurada al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya) (núm. 1/8); CARRETÉ, J.M., KEAY, S.J. i MILLETT, M., *A Roman Provincial Capital and its Hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain, 1985-1990*, Oxford 1995, p. 171 (site 1.10).

Figura XI. Ubicació del jaciment de Mas Clarà (1.17.22.)
(segons S.J. Keay).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.23.

NOM DEL JACIMENT: La Budellera.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 17' 02'' E / 41° 08' 04'' N.

ALÇADA: 55 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Assentament rural ibèric final - Assentament rural romà.

CRONOLOGIA: Ibèric Final/Tardo-republicà - Baix Imperi.

CONSERVACIÓ: Bo.

UBICACIÓ: Es situa a la partida de La Budellera, sobre el vessant S d'un turó, dominant la plana existent al peu del Barranc de La Budellera.

MATERIALS (1): S'han identificat estructures arquitectòniques, concretament, alguns carreus, restes de dipòsits amb revestiment d'*opus signinum* i diversos murs romans, alguns de més de 2 m. d'alçada, que es conserven *in situ* i que foren reutilitzats íntegrament en la construcció d'una masia. També han estat detectats arreu del jaciment nombrosos materials ceràmics, que es fan especialment abundants al voltant de les estructures arquitectòniques identificades, bàsicament, àmfora ibèrica, itàlica i africana baiximperial, comuna ibèrica i africana, Terra Sigil·lata Sudgàl·lica, Hispània i Africana A i D i *tegula-imbrex*. D'altra banda, s'ha documentat també la presència de diversos fragments de vidre i, fins i tot, d'una moneda de cronologia baix-imperial.

VALORACIÓ (1): El jaciment es considera un assentament rural romà de tipus "vil·la" (una afirmació arriscada, tenint en compte la manca de dades existent al respecte), amb possibles orígens tardo-republicans. La llarga pervivència de l'hàbitat a l'indret només es pot explicar per la immillorable situació que presenta. Malgrat la importància d'algunes de les restes arqueològiques conservades i de la seva proximitat en relació a Tarragona, el jaciment resta gairebé inèdit, pel fet de trobar-se a una zona poc transitada.

NÚM. D'ORDRE: 1.17.24.

NOM DEL JACIMENT: Aqüeducte del Francolí - Aqüeducte de Les Farreres / Pont del Diable.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 45'' E / 41° 08' 40-50'' N.

ALÇADA: 50 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Aqüeducte.

CRONOLOGIA: Alt Imperi (s. I d.C.).

CONSERVACIÓ: Excel· lent.

UBICACIÓ: Es troba a 3,140 Km. de Tarragona per la carretera nacional CN-240 i cobreix el gran desnivell ocasionat per la confluència dels barrancs del Diable i dels Arcs. Cal recordar que l'Aqüeducte del Francolí del qual formava part (doncs es té constància de l'existència de dues canalitzacions que captaven el seu cabal hídric del riu Francolí) procedia de Puigdelví, on tenia el seu punt de captació, i passava pels termes municipals d'El Rourell, d'Els Garidells, de Perafort (1.9.1.) i de **Tarragona**, tots ells pertanyents a les comarques de l'Alt Camp i del Tarragonès.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES (1): Es tracta d'una estructura de 27 m. d'alçada composta per 2 pisos d'arcades, 11 al pis inferior de 13,65 m. d'alçada i 25 al superior amb una alçada de 10 m., realitzada en pedra local procedent de les pedreres de Mas dels Arcs (1.17.5) i de l'Aqüeducte (1.17.13.), que es troben a poca distància.

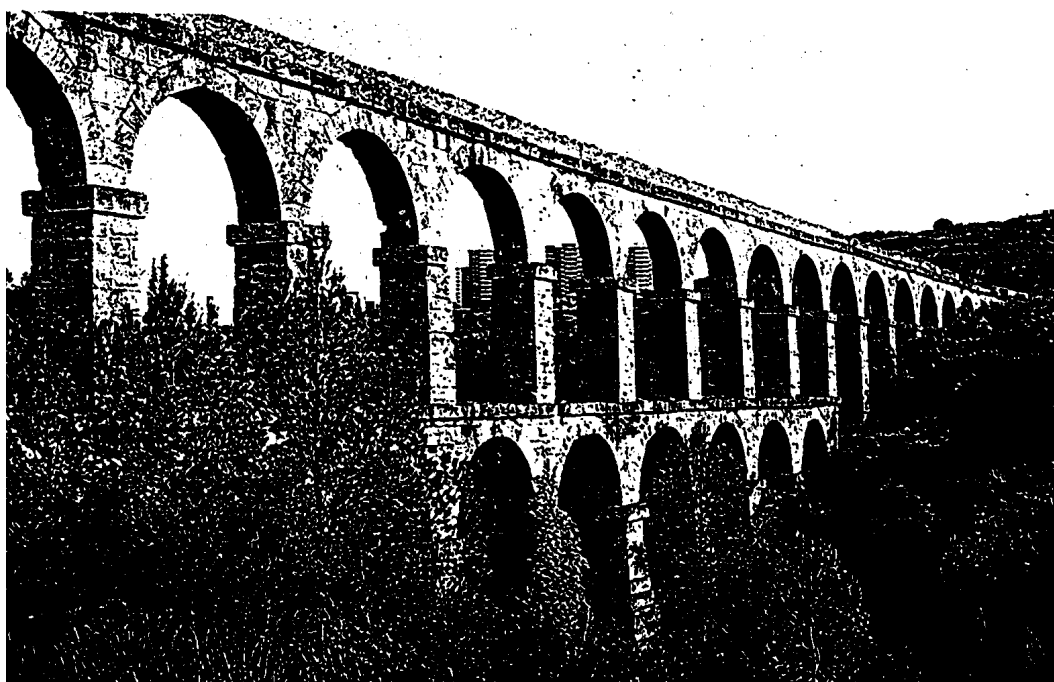

Figura XII. L'*opus arcuatum* conegut com Aqüeducte de les Farreres (1.17.24.).

VALORACIÓ (1): La construcció d'aquest imponent *opus arcuatum*, conegut com "Aqüeducte de les Farreres" o "Pont del Diable", es data al s. I d.C. (fins i tot, és possible que pertanyi a l'època augustiana) i el seu estat de conservació es pot considerar excel· lent, malgrat els problemes existents amb el seu entorn, que està molt descuidat, conservant-se, fins i tot, part del revestiment original d'*opus signinum* de la conducció. L'estructura que ens ocupa formava part d'un dels dos aqüeductes que portaven les aigües del riu Francolí vers *Tarraco*, per a fornir la Part Alta i la Part Baixa de l'*urbs*, un aqüeducte que, procedent de Puigdelví, arribava a la susdita ciutat per la zona del Camí de l'Àngel (al costat de l'Avinguda de Catalunya), fins una cota de 48 m.s.n.m. i que, probablement, munia d'aigua a la Part Baixa de la colònia. La longitud total de l'Aqüeducte del Francolí no s'ha pogut determinar encara, però sabem que presentava trams de galeria soterrada (mina) i de galeria coberta amb volta de canó a l'aire lliure (semi-soterrada) i, a l'igual que l'aqüeducte del Gaià, tot un seguit de registres oberts a la coberta de la conducció, que possibilitaven el control del cabdal i, fins i tot, permetien l'accés a l'interior de la galeria, de secció quadrangular, per a procedir a la

seva neteja. Però al llarg del traçat de l'Aqüeducte del Francolí destaquen, especialment, dos trams on va ser necessària la construcció de "ponts" per a salvar els desnivells, primer, del Barranc del Torrent del Castellot i, després, del Barranc del Diable o dels Arcs, dels quals el més conegut és el segon, l'anomenat "Aqüeducte de Les Farreres", tram que ha centrat el present comentari. És important destacar que s'han trobat vestigis de trams de l'Aqüeducte del Francolí que podrien remuntar-se a l'època tardo-republicana.

HISTORIAL (2): A l'igual que l'Arc de Berà (1.13.3.) i la Torre dels Escipions (1.17.8.), l'Aqüeducte de Les Farreres ha estat, des del Renaixement, objecte d'estudi de molts erudits i ha sofert nombroses restauracions al llarg del temps. La primera reforma està constatada durant el s. X, en temps del califa *Abd al-Rahman* III, però fou a partir de mitjans del s. XIX quan les restauracions es van succeir constantment (en concret, tenim constatades actuacions durant els anys 1854, 1856, 1886, 1891, 1908-1913, 1917 i 1947). Actualment, la Generalitat de Catalunya té en marxa un projecte per a restaurar 2 dels pilars de l'estructura que es troben molt malmesos.

BIBLIOGRAFIA (2): PONS D'ICART, Ll., *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona*, cap. XXXIII, Lleida 1572, p. 211 (ed. catalana, E. Duran, *Lluís Pons d'Icard i el Llibre de les Grandeses de Tarragona*, Curial, Tarragona 1984, pp. 210-212); PUJADES, J., *Cronica Universal del Principat de Catalunya*, Jeroni Margarit, Barcelona 1609; FLÓREZ, E., *España Sagrada*, XXIV, Madrid 1769, pp. 230-231; PONZ, A., *Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más preciadas y dignas de saberse que hay de ella*, X, Madrid 1785; MADDOZ, P., *Diccionario geográfico-histórico de España y sus provincias de Ultramar*, VI, Madrid 1849, p. 650; ALBINYANA, J.F. i DE BOFARULL, A., *Tarragona Monumental, ó sea, descripción histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos*, Imprenta Arís y Jurnet, Tarragona 1849, pp. 166-169; MORERA I LLAURADÓ, E., *Tarragona antigua y moderna. Descripción histórico-arqueológica de todos sus monumentos y edificios públicos civiles, eclesiásticos y militares y guía para su fácil visita, examen e inspección*, Tarragona 1894, pp. 198-199 (reed. en facsímil de la primera edició, València 1998); *Idem*, *Provincia de Tarragona, Geografía General de Catalunya*, F. Carreras i Candi (dir.), vol. IV, Barcelona 1910, pp. 196-198; HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i TORRES I SEDÓ, J.M., *El Indicador Arqueológico de Tarragona. Manual descriptivo de las antigüedades que se conservan en dicha ciudad y sus cercanías, con designación de los puntos donde se encuentran y ruta que debe seguirse para recorrerlos con facilidad*, Tarragona 1867 (ed. facsímil, Tarragona 1982, amb introducció de R. Cortés i Cortés); SERRALLACH I MAS, L., *Monumentos romanos de Tarragona*, Barcelona 1886; HERNÁNDEZ SANAHUJA, B., *Historia de Tarragona desde los más remotos tiempos hasta la época de la restauración cristiana. Editada, anotada y continuada hasta nuestros días por D. Emilio Morera Llauradó*, vol. I, Tipografía de Adolfo Alegret, Tarragona 1892, pp. 189-199; DEL ARCO, L., *Guia artística de Tarragona y su provincia*, Tarragona 1906, p. 173; *Idem*, *Guía de Tarragona*, Tarragona 1912, p. 160; NAVARRO, M., "El acueducto llamado Puente del Diablo", *Diario de Tarragona* (8 de maig de 1908); MÉLIDA, J.R., *Monumentos Romanos de España*, Comisaría Regia del Turismo y Cultura Artística, Madrid 1925, p. 30; NAVASQUES, J.M., "Tarragona", *IV Congreso Internacional de Arqueología. Exposición Internacional de Barcelona*, Barcelona 1929, pp. 43-44; *Idem*, *Guia de Tarragona*, Madrid 1932; CAPDEVILA, S., *Tarragona. Guía Histórico-Arqueológica*, Librería Tarraconense, Tarragona 1929, pp. 83-85; PUIG I CADAVALCH, J., *L'Arquitectura romana a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1934 pp. 260-261 (reedició de J. Puig i Cadafalch, A. de Falguera i J. Goday, *L'arquitectura romànica a Catalunya. Precedents. L'arquitectura pre-romànica*, vol. I,

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1909; 2^a ed. facsímil, Barcelona 1983); ANTÓNIO I GUÀRDIAS, J., *Tarragona. Guia del Turista*, Tarragona 1934, pp. 194-196; BABOT BOIXEDA, C., "Acueducto romano en Tarragona. Trabajo inédito de Buenaventura Hernández Sanahuja (1854)", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 46 (1946), pp. 16-32; SÁNCHEZ REAL, J., "El acueducto del Puente de las Ferreras I", *Diario Español* (17 de novembre de 1947); *Idem*, "El acueducto del Puente de las Ferreras II", *Diario Español* (19 de novembre de 1947); SCHULTEN, A., *Tarraco*, Barcelona 1948, p. 59 (reed. Tarragona 1976); DAVILLIER, C., *Viaje por España Ilustrado por Gustavo Doré (1862-1873)*, Madrid 1949; ROCA GARCÍA, J., "Acueductos romanos en Tarragona", *El Correo Catalán* (23 de febrer de 1960); FERNÁNDEZ CASADO, C., "Acueducto de Tarragona", *Acueductos romanos en España*, Instituto Eduardo Torroja, Madrid 1972; *Idem*, *Obras Públicas en la Hispania Romana*, Instituto Eduardo Torroja, Madrid 1983, pp. 430-433; *Idem*, *Ingeniería hidráulica romana*, Madrid 1983; VALLS, O. i MASSOT, J., *Viatge pintoresc i històric. I. El Principat*, Barcelona 1974, pp. 145-148 (figs. LV i LVI) (original A. de Laborde, *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*, París 1806); MOLINA MIRALLES, J., "Acueductos que aflúan a Tarragona", *El Correo Catalán* (7 de maig de 1975), p. 32; BALLART I MARIO, E., "Tarragona. Restos de canalización de aguas de la época romana en la zona de San Salvador", *La Voz de la Costa Dorada*, 157 (5 d'agost de 1976), p. 21; SAENZ RIDRUEJO, F., "Observaciones técnicas sobre el abastecimiento romano de aguas a Tarragona", *Segovia. Symposium de Arqueología Romana (Segovia, 1974)*, Colección Publicaciones Eventuales, 27, Barcelona 1977, pp. 351-358; GABRIEL COSTA, R., "Restos de spectus del Camí de l'Àngel", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 1 (1979), pp. 199-202; HERRERA NAVARRO, J., "Un mapa del arquitecto Juan Antonio Rovira de 1783 sobre la traída de aguas de Tarragona", *Cuadernos d'Història Tarraconensis*, II (1980), pp. 129-133; Anònim, "Excavaciones para salvaguardar el acueducto romano de la carretera de Pont d'Armentera", *Diario Español* (4 d'abril de 1982), p. 20; Anònim, "Restos de acueducto romano", *ibidem* (14 d'abril de 1982); CORTÉS I CORTÉS, R., "L'equipament urbà de Tàrraco", *Universitas Tarraconensis*, VI (1983-84), pp. 117-118; *Idem*, "El aprovisionamento de agua en Tàrraco: un proyecto de investigación", *Acta Arqueològica de Tarragona*, I (1987-88), pp. 17-22; *Idem*, "El subministrament d'aigua a Tàrraco", *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*, R. Mar, J. López i Ll. Piñol (eds.), Documents d'Arqueologia Clàssica, 0, Tarragona 1993, pp. 187-211; ÁLVAREZ, A. i BRU DE SALA, E., "Les pedreres de l'aqüeducte romà de Tarragona", *Informació Arqueològica*, 42 (1984), pp. 42-50; BONET, M., CORTÉS, R. i GABRIEL, R., "Un plànol de l'aqüeducte Pont d'Armentera-Tarragona", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 8-9 (1986-87), pp. 218-228 (també publicat a R. Mar, J. López i Ll. Piñol (eds.), *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*, Documents d'Arqueologia Clàssica, 0, Tarragona 1993, pp. 213-220); LEÓN, A.M., "Acueducto del Camí de l'Àngel", *Arqueología* 84-85, Madrid 1987; AQUILUÉ, X., DUPRÉ, X., MASSÓ, J. i RUIZ DE ARBULO, J., *Guia Arqueològica Tarraconense*, Tarragona 1987, pp. 129-136 i 137-144 (especialment pàgines 140-141); *Idem*, *Tarraco. Guia arqueològica*, El Mèdol, Tarragona 1991, pp. 95-97; *Idem*, *Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Tàrraco*, El Mèdol, Tarragona 1999, pp. 112-114; CORTÉS, R., BENET, C. i BERMÚDEZ, A., "Sobre los acueductos de Tarraco", *XIX Congreso Nacional de Arqueología (Castellón de la Plana, 1987)*, Saragossa 1989, pp. 1091-1100; DUPRÉ, X., *Tarraco*, Cuadernos de Arte Español, núm. 89, Madrid 1993, p. 20; AA.VV., *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat Tardana (Campanyes 1982-1989)*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 1, Barcelona 1993, p. 253 i 264; ÁLVAREZ, A., CABELLO, E., PRADA, J.L. i BENET, C., "Canteras romanas de Tarraco y sus alrededores", *La ciutat en el món romà. XIVè Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica (Tarragona, 5-11 de setembre de 1993)*, Tarragona 1994, pp. 23-25; AA.VV., *Tabula Imperii Romani. Tarraco-Baliares*, CSIC, Madrid 1997,

pp. 105-106; MASSÓ CARBALLIDO, J., “Dades per a la història de la portada d’aigua a Tarragona”, *I Trobada de professionals dels Serveis d’aigua de Catalunya (Tarragona, 4 de desembre de 1998)*, Agrupació de Serveis d’Aigua de Catalunya, Barcelona 1998, pp. 61-72; AA.VV., *El món de l’aigua. Història de l’abastament d’aigua a Tarragona. Catàleg de l’exposició*, Empresa Municipal d’Aigües de Tarragona, Tarragona 1998; BURÉS, L., GARCÍA NOGUERA, M. i MACIAS, J.M., “Un aqüeducte soterrani a Tàrraco”, *Empúries*, 51 (1999), pp. 183-196.

NÚM. D’ORDRE: 1.17.25.

NOM DEL JACIMENT: Aqüeducte del Francolí II.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14’ 28’’ E / 41° 07’ 30’’ N.

ALÇADA: 28 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Aqüeducte.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Regular.

UBICACIÓ: Les restes es situen al carrer Doctor Mallafré, davant mateix de l’Hospital “Joan XXIII” de Tarragona.

MATERIALS (1): S’han localitzat les restes d’una conducció d’aigua, amb revestiment d’*opus signinum*, que presenta una solera de 33 cm. de gruix i una amplada que oscil·la entre 1 m. i 1,10 m. Tant els caixers com la solera es troben construïts amb maçoneria irregular lligada amb morter i per sobre de la solera, que té una secció en “V”, hi ha una capa d’argamassa amb *opus caementicium* destinada a suportar l’*opus signinum* necessari per a la impermeabilització que ascendeix també pels caixers. El sistema de coberta d’aquesta estructura de galeria s’ha de determinar encara, a causa de les poques dades al respecte que ens aporten les úniques restes visibles fins al moment de la susdita canalització.

VALORACIÓ (1): Tenint en compte les seves característiques físiques, sembla poc probable que sigui un ramal de la conducció Francolí I (1.17.24.) o del Gaià (1.12.5.), doncs, és més ample que aquestes, i es considera, més aviat, com una nova conducció, una tercera conducció de subministrament d’aigua de *Tarraco*, que, concretament, agafaria les aigües del riu Francolí i les portaria a la zona portuària de la ciutat romana. No es pot precisar la cronologia del seu funcionament, però tot sembla indicar que fou utilitzat durant molt de temps, perquè la part central de la solera està molt degradada.

BIBLIOGRAFIA (2): CORTÉS I CORTÉS, R., “El aprovisionamento de agua en Tarraco: proyecto de investigación”, *Acta Arqueològica de Tarragona*, I (1987-88), pp. 17-22; *Idem*, “El subministrament d’aigua a Tàrraco”, *Utilització de l’aigua a les ciutats romanes*, R. Mar, J. López i Ll. Piñol (eds.), Documents d’Arqueologia Clàssica, 0, Tarragona 1993, pp. 187-211 (especialment pàgines 209-210).

NÚM. D'ORDRE: 1.17.26.

NOM DEL JACIMENT: Pont Vell del Francolí.

TERME MUNICIPAL: Tarragona, Tarragonès.

COORDENADES: 1° 14' 15'' E / 41° 07' 08'' N.

ALÇADA: 10 m.s.n.m.

TIPUS DE JACIMENT: Pont.

CRONOLOGIA: Roma.

CONSERVACIÓ: Destruït.

UBICACIÓ: Les restes es trobaven a la sortida de Tarragona en direcció València, al final de l'Avinguda de Roma.

MATERIALS (1): Es van localitzar els vestigis de l'estructura d'un pont, concretament, una part dels seus pilars.

VALORACIÓ (1): A partir dels elements detectats i de les descripcions que es conserven sobre la construcció, es pot dir que es tractava, en efecte, d'un pont romà bastit amb carreus de pedra local (des d'època augustiana, moment en què es va substituir la primitiva estructura de fusta original) i dotat de diverses arcades (3 o 6, segons les descripcions), bastant estret (doncs, a partir de les notícies que ens han arribat, sembla que només permetia el pas d'un carro).

HISTORIAL (2): L'estructura del pont romà fou totalment destruïda per una riuada l'any 1850, però una rasa, realitzada per a passar unes canonades pel llit del riu Francolí, va permetre el descobriment de part dels seus fonaments.

BIBLIOGRAFIA (2): PONZ, A., *Viaje de España, en que se da noticia de las cosas más preciadas y dignas de saberse que hay de ella*, X, Madrid 1785, p. 165; CAPDEVILA, S., *Tarragona. Guía histórico-arqueológica*, Tarragona 1929, p. 81; HAUSCHILD, T., "Construcción romana de planta central pròxima a Tarragona", *Boletín Arqueológico*, èp. IV, 129-132 (1975), p. 9; ALEMANY, J., BLAY, J. i ROQUER, S., *Port de Tarragona: història i actualitat*, Tarragona 1986, p. 55; TED'A, *Els enterraments del Parc de la Ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*, Memòries d'Excavació, 1, Tarragona 1987, pp. 21-23; *Idem*, "El pas de la via Augusta per la mansió de Tàrraco", *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11 (1988-1989), pp. 133-134 (també publicat en francès a G. Castellvi, J.-P. Comps, J. Kotarba i A. Pezin (dirs.), *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: Via Domitia et Via Augusta*, Documents d'Archéologie Française, 61, París 1997, p. 173); SÁNCHEZ REAL, J., "La Vía Augusta y el Puente del Francolí", *ibidem*, pp. 144-167; RECASENS I COMES, J.M., "Les reparacions del Pont del Francolí entre 1587 i 1602", *ibidem*, èp. V, 13 (1991), pp. 225-240; CASTELLVI, G., COMPS, J.-P., KOTARBA, J. i PEZIN, A. (dirs.), *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: Via Domitia et Via Augusta*, Documents d'Archéologie Française, 61, París 1997, p. 135.